

ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄ ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՊԱՐԵԶՈՒՄ. ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՆՈՐ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

2023 թ. լույս է տեսել Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի (ԿԹԻ) տարեգրքի ութերորդ հատորը:

Սույն տարեգիրքը, ինչպես և նախորդները, գիտական հոդվածների ժողովածու է, որում տեղ գտած նյութերը հիմնականում թանգարան-ինստիտուտի «Կոմիտաս» ամենամյա միջազգային գիտաժողովի զեկույցներն են: Սովորաբար հոդվածների թեմաներն առնչվում են ոչ միայն Կոմիտաս Վարդապետին, նրա գիտական և ստեղծագործական ժառանգությանը, ապրած ժամանակաշրջանին և ժամանակակիցներին, այլև, հաշվի առնելով Կոմիտասի՝ երաժշտագիտական տարբեր ոլորտների հանդեպ ունեցած հետաքրքրությունները, վերաբերում են հայ երաժշտական ֆոլկլորագիտությանն ու միջնադարագիտությանը, արդի երաժշտագիտական և կոմպոզիտորական ոլորտների լուսաբանմանը, ինչպես նաև դրանց հարակից այլ հարցերի: Սույն՝ ութերորդ հատորը նվիրված է ժամանակակից XX դարավերջի և առավելապես XXI դարի առաջին երկու տասնամյակի հայ երաժշտության խնդիրների քննությանը:

Ե՛վ նախորդ հատորների, և՛ այս ժողովածուի պատասխանատու խմբագիրը ազ.թ., ԿԹԻ գիտական բաժնի ղեկավար **Տաթևիկ Շախկույանն է** (ԿԹԻ, ԵՊԿ, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ): Խմբագրական խորհրդի կազմում են ազ.թ. **Գայանե Ամիրադյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԿԹԻ), ազ.դ., պրոֆ. **Աննա Ասատրյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ), ազ.դ., պրոֆ., ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Աննա Արևշատյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԿԹԻ, ԵՊԿ), ազ.դ., պրոֆ., ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Լիլիթ Երնջակյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԵՊԿ), ազ.թ. **Նիկոլայ Կոստանդյանը** (ԿԹԻ) և ազ.դ., պրոֆ., ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Մհեր Նավոյանը** (ԿԹԻ, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԵՊԿ): Հատորը բաղկացած է 200 էջից, ձևավորումը Գոհար Գրիգորյանինն է: Տպագրված է «Հովսեփյան» ՍՊԸ տպարանում:

Տարեգիրքը բաղկացած է առաջաբանից և ութ հոդվածից՝ վեց հայերեն, մեկ ռուսերեն և մեկ անգլերեն լեզուներով: Վերանայված սկզբունքի համաձայն, բոլոր հոդվածներն ունեն հայերեն և անգլերեն ամփոփումներ (տարեգրքի նախորդ՝ Ա-Գ հատորներում առկա են նաև ամփոփումների ռուսերեն տարբերակներ): Հոդվածագիրները կոմպոզիտորներ և երաժշտագետներ են, որոնք ներկայացնում են Հայաստանի և ԱՄՆ-ի տարբեր հեղինակավոր գիտական հաստատություններ: Ժողովածուն հասցեագրված է երաժշտագետներին, երաժիշտ-կատարողներին, արվեստաբաններին, մշակութաբաններին, երաժշտության ոլորտում դասավանդող մասնագետներին:

Հատորն ունի երեք ենթաբաժին, որոնցից առաջին երկուսում կոմպոզիտորական և երաժշտագիտական դիտանկյուններից քննարկվում են ներկա ժամանակի երաժշտական մի շարք միտումներ, մեթոդներ ու կոմպոզիտորա-

կան «ձեռագրեր», իսկ վերջին՝ երրորդ բաժինն ասես միավորում է արդի երաժշտությունն ու Կոմիտասին՝ ներկայացնելով այն ստեղծագործողներին, որոնք անդրադարձել են Վարդապետի բանաստեղծական ժառանգությանը:

Առաջին՝ «Կոմպոզիտորի հայացք» գլխում ընդգրկված հոդվածների հեղինակները կոմպոզիտորներ են:

Կոմպոզիտոր և երաժշտագետ **Միխայիլ Կոկժանի** (ազ.թ., պրոֆ., ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, ԵՊԿ) «Зигзаги творческого пути» («Ստեղծագործական ուղու ոլորաններ») զեկուցման առանցքում իր իսկ ստեղծագործական կյանքի արտացոլումն է (էջ 14-57), որտեղ հեղինակը տասը էպիզոդների միջոցով անդրադառնում է ինչպես իր, այնպես էլ այլ կոմպոզիտորների որոշ ստեղծագործությունների ստեղծման շարժառիթներին, պատմությանը, շոշափում ստեղծագործական զանազան հանգամանքներ:

Ամերիկահայ կոմպոզիտոր **Ջոզեֆ Պոհիկյանի** (ԱՄՆ) «The water has found its crack: Finding Armenia through music» («Ջուրը գտել է իր ճեղքը. գտնել Հայաստանը երաժշտության միջոցով») հոդվածում (էջ 58-89) ժամանակի և տարածության մեջ ասես խաչաձևվում են Հայաստանն ու սփյուռքը, 1915-1923 թթ. Հայոց ցեղասպանությունն ու աքսորված ժողովրդի «ստեղահանված երգը»: Պոհիկյանն այս ճանապարհը փորձում է հարթել իր ստեղծած կոմպոզիտորական մեթոդով և իր «ճեղքը» գտնող ջրի գաղափարի միջոցով՝ քաղված հայ ժողովրդական երգերի տեքստերից, որոնք նա ուսումնասիրել է Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտում կատարած հետազոտությունների ընթացքում:

Երկրորդ՝ «Երաժշտագիտական հայացք» գլուխն առավել ընդգրկուն է, պարունակում է հինգ հոդված:

Կոմպոզիտոր, երաժշտագետ և խմբավար **Դանիել Երաժիշտը** (ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, պրոֆ., ԿԹԻ) անդրադառնում է կոմպոզիտոր Տիգրան Մանսուրյանի երաժշտությանը: «Տիգրան Մանսուրյանի «Հաւատով խոստովանիմ» աղոթաշարի ձևակառուցումը և աղերսները հոգևոր և ժողովրդական երգարվեստի հետ» հոդվածում (էջ 92-102) հեղինակը վերլուծում է Ս. Ներսես Շնորհալու խոսքերով կոմպոզիտորի վերոնշյալ աղոթաշարի կառուցվածքը՝ կիրառելով նաև թվերի խորհուրդը, ոսկե հատման կանոնը (ըստ Ադոլֆ Յեյզինգի): Ասենք, որ Շնորհալու բանաստեղծական տեքստը բաղկացած է 24 աղոթքներից, որոնք խորհրդանշում են օրվա 24 ժամերը: Այս աղոթաշարից Ս. Մանսուրյանն իր ստեղծագործության համար ընտրել է առաջին յոթ աղոթքները, որոնք խորքային լուսաբանման են ենթարկվում մոտիվային, դարձվածքային, ինտոնացիոն շերտերի ներքո: Մեկնաբանվում է նաև ալտ նվագարանի գործառույթը աղոթաշարում:

Մեծանուն կոմպոզիտորի ստեղծագործական գործունեությանն է նվիրված նաև **Աննա Արևշատյանի** նյութը: «Տիգրան Մանսուրյանի նորօրյա շարականերգությունը» աշխատանքում (էջ 103-115) հոդվածագիրը քննում է Ս. Մանսուրյանի վերջին տասնամյակների այն ստեղծագործությունները, որոնցում դրսևորվել են կոմպոզիտորի ոճական զարգացման ուշագրավ միտումները: Կա-

րևորելով հայ (հատկապես հոգևոր) մոնոֆիայի դերն ու նշանակությունը կոմպոզիտորի երաժշտության մեջ՝ Ա. Արևշատյանը փաստում է «Հաւատով խոստովանիմ» աղոթաշարի և «Օրհներգ - Նաւապետ բարի» երկերի երաժշտական լեզվի արդիական, միևնույն ժամանակ նաև ազգային լինելու ընդհանրությունը: Անդրադարձ է կատարվում ալտի և հարվածայինների համար գրված «Երեք միջնադարյան տաղ»-ին, «Ռեքվիեմ»-ին, «Ես իմ անուշ Հայաստանի» խմբերգին և այլ գործերին:

Լիլիթ Երնջակյանը ներկայացնում է Ռուբեն Սարգսյան կոմպոզիտորի գործունեությունը «երաժշտական նվիրում» ենթաժանրի համատեքստում: «Ռուբեն Սարգսյանի երաժշտական նվիրումները» աշխատանքում (էջ 116-137) արվեստագետի ուսումնասիրության թեման կոմպոզիտորի՝ «Կոմիտասին» դաշնամուրային շարքն է՝ բաղկացած յոթ մանրանվագից: XX դարավերջին բնորոշ երաժշտական մի շարք միջոցների (սերիային, պուանտիլիստական, մինիմալիստական) կիրառումով հարուստ այս շարքը, որպես բջջանյութ, իր միջուկում կրում է կոմիտասյան «Կռունկ»-ի ինտոնացիոն ելևէջները, որով ասես կամուրջ է կառուցվում Կոմիտասից մինչև ժամանակակից կոմպոզիտորական արվեստ՝ ընկած տարածության և ժամանակի միջև:

Աննա Աղամյանի (ազ.թ., դոցենտ, ԿԹԻ) «Մարտին Ուլիխանյանի մանկական դաշնամուրային երաժշտությունը» հոդվածի (էջ 138-151) առանցքում կոմպոզիտորի դաշնամուրային մանկական շարքն է՝ բաղկացած 16 ծրագրային պիեսներից, որոնք հոդվածագիրը հետաքրքիր դասակարգման է ենթարկում՝ ըստ յուրաքանչյուրի ունեցած կերպարայնության և հնչողության: Ըստ դասակարգման՝ շարքում հանդիպում ենք շրջապատող աշխարհի և բնության տեսարաններին նվիրված, հոգեբանական և մարդկային ապրումներ արտահայտող, ինչպես նաև ժանրային, ֆակտուրային հնարների կիրառմամբ պիեսների մի ամբողջ փնջի:

Ի դեպ, հեղինակն իրավացիորեն ընդգծում է, որ հայ երաժշտության մեջ մանուկների համար գրված ստեղծագործությունների արմատները դարձյալ սկսվում են Կոմիտասից, մասնավորապես՝ նրա «Մանկական նվագների» շարքից, որոնցում ընդգրկված են ինչպես հայ ժողովրդական թեմաներով պիեսներ, այնպես էլ փոքրիկ պոլիֆոն գործեր: Այս առումով կապը և կամուրջը Կոմիտասի ստեղծագործական սկզբունքների հետ շարունակում է լինել մշտապես արդիական:

Սոնա Սիմոնյանը (ԿԹԻ) անդրադառնում է երիտասարդ կոմպոզիտորների գործունեությանը: «Դավիթ Պիվագյանի չորրորդ և վեցերորդ լարային կվարտետները (համեմատական վերլուծություն)» հոդվածում (էջ 152-166) հեղինակը, հակիրճ ներկայացնելով հայ երաժշտարվեստում կվարտետի ժանրի զարգացումը, կենտրոնանում է կոմպոզիտոր Դավիթ Պիվագյանի կվարտետների լուսաբանման վրա՝ բովանդակային և կառուցվածքային քննության ենթարկելով կոմպոզիտորի չորրորդ և վեցերորդ («Հրեշտակների նահանջը») կվարտետները: Հոդվածագրի հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Պիվագյանի վեցերորդ

կվարտետը, գրված 2020 թ. Արցախյան պատերազմի ազդեցությամբ, հատկապես հետաքրքրական է հայ ժողովրդական երաժշտությանը բնորոշ ինտոնացիոն կառուցվածքները և հայ հոգևոր երգարվեստի որոշ նմուշները ժամանակակից տեխնիկական միջոցների հետ համադրելու և միահյուսելու տեսանկյունից:

Ժողովածուն եզրափակում է «Կոմիտասյան քնարերգությունը XXI դարի երաժշտարվեստում» գլուխը, որտեղ ընդգրկված է **Տաթևիկ Շախկույանի** «Կոմիտասյան պոեզիայից դեպի կոմպոզիտորական արվեստ» հոդվածը (էջ 168-199): Հեղինակը անդրադարձ է կատարում Կոմիտաս Վարդապետի որոշ բանաստեղծությունների հիման վրա գրված երաժշտական ստեղծագործություններին: Ինչպես փաստում է արվեստագետը, Կոմիտասի մի շարք բանաստեղծություններն ամփոփող ձեռագիր տետրի լուսանցքում կատարված նոտային նշումները խոսում են այն մասին, որ Վարդապետը նպատակ է ունեցել դրանք երաժշտական երկեր դարձնելու, բայց հավանաբար չի իրականացրել: Կոմիտասյան բանաստեղծություններից շատերը գրավել են նաև մերօրյա ստեղծագործողներին: Հոդվածագիրը լուսաբանում է Վահան Արծրունու, Ջեննի Ասատրյանի, Արթուր Ահարոնյանի, Վաչե Շարաֆյանի, Դավիթ Բալասանյանի և Վարդան Հարությունյանի՝ կոմիտասյան բանաստեղծությունների տեքստերով գրված ստեղծագործությունները:

Գրքում տեղ գտած հոդվածները համալրված են լուսանկարների և նոտային օրինակների նմուշներով:

Առանձնապես կարևոր ենք համարում սույն հատորի անդրադարձը XX դարավերջի և առավելապես XXI դարի հայ երաժշտության հարցերին, մերօրյա ստեղծագործողների նախընտրած ժանրային, բովանդակային, հոգեբանական և հոգեհուզական ոլորտների լուսաբանմանը: Վստահաբար, սույն տարեգիրքը ԿԹԻ-ի արժեքավոր ներդրումն է մերօրյա երաժշտագիտական կյանքում: Անխոս, տարեգրքի միջազգային լինելը նպաստում է գիտական մտքի տարածմանն ու հայ երաժշտության հանրահռչակմանը երկրից դուրս՝ կարևոր հարթակ դառնալով նաև արտերկրի մասնագետների համար հաղորդակից լինելու ոչ միայն կոմիտասյան, այլև լայն իմաստով՝ հայ երաժշտության հետ:

ԱՍՏԴԻԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

astghik1martirosyan@gmail.com